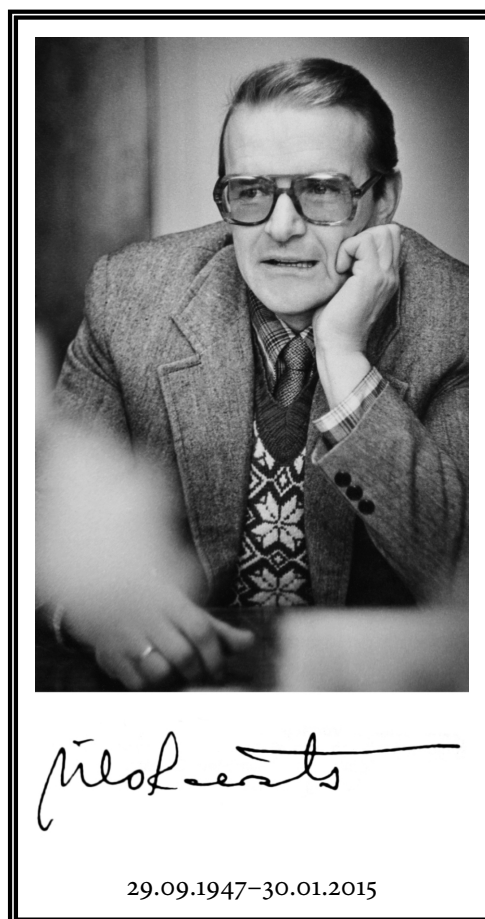


Professor Ülo Kaevatsi mälestuseks

Rein Vihalemm^a, Peeter Mürsepp^b

^aFilosoofia osakond, Tartu Ülikool

^bRahvusvaheliste suhete instituut, Tallinna Tehnikaülikool



Mälestusvoldiku esilehe kujundas Madis Katz.

Autori aadress: Rein Vihalemm, Filosoofia osakond, Tartu Ülikool, Ülikooli 18, 50090, Tartu, Eesti. Email: rein.vihalemm@ut.ee.

© *Kõik autoriõigused autoritel*
Studia Philosophica Estonica (2015) 8.1, i–iv
Avaldatud Internetis: juuni 2015

Võrguväljaande ISSN: 1736–5899
www.spe.ut.ee
<http://dx.doi.org/10.12697/spe.2015.8.1.01>

Meie hulgast on lahkunud *Studia Philosophica Estonica* nõuandekogu ja Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi nõukogu liige, Tallinna Tehnikaülikooli emeriitprofessor Ülo Kaevats (29. IX 1947 Kassari, Hiiumaa–30. I 2015, Tallinn). Ta oli füüsikuharidusega teadusfilosoof (lõpetanud TRÜ 1972), töötas 1973–1981 Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis teadurina ja 1981–1989 filosoofiakateedri¹ dotsendina. Ülo Kaevats kaitses filosoofiakandidaadi (vastab praegusele PhD-le) kraadi 1981. aastal Vilniuse Ülikoolis. 1999. aastal sai temast TTÜ filosoofia õppetooli juhataja ja ta valiti teadusfilosoofia professoriks; emeriteerus 2011, ent jätkas õpetamist nii teadusfilosoofia kui ka poliitikafilosoofia alal, olles väga hea lektor. Aastail 2000–2004 oli ta ka TTÜ humanitaar- ja sotsiaalteaduste instituudi direktor.

Ülo Kaevatsi lahkumisega on Eesti avalikkus kaotanud ühe oma aktiivsema ja vastutustundlikuma liikme. Ta rolli Eesti riigile pöördelistel aegadel ja kogu iseseisvusperioodil on võimatu ülehinnata. Juba laulva revolutsiooni aegadel oli ta pidevalt meie iseseisvusliikumise peaarhitektide hulgas, ta oli Eestimaa Rahvarinde programmikomitee esimees (1988–1990). Tema juhtiv roll Eesti poliitilises elus jätkus ka pärast meie riigi iseseisvuse taastamist. Pikalt täitis ta riigisekretäri kohuseid (1992–1995). See ametikoht omas Eesti poliitilises elus tol perioodil tunduvalt suuremat kaalu kui tänasel päeval.

Ükski rahvas ei küüni tõelise kultuurirahva staatusesse ilma omakeelse kõikehõlmava entsüklopeedilise teatmeteoseta. Väga pikalt (1989–1992 ja 1995–2000) oli just Ülo Kaevats tegev *Eesti Entsüklopeedia* (köited 5–10) peatoimetajana.

Pärast Eesti riigikorralduse stabiliseerumist pöördus Kaevats tagasi oma põhikutsumuse, teadusfilosoofia, juurde. Tema juhtimisel kujundati TTÜ filosoofia õppetool üheks oluliseks akadeemilise filosoofia keskuseks Eestis, seda eriti just teadusfilosoofia osas. Seega jätkas Kaevats edukalt erialast tööd. Samal ajal ei taandunud ta karjavõrdki ühiskondlikust elust, hoides pidevalt kätt oluliste arengute pulsil ja võttes aktiivselt sõna nii meedias kui avalikel üritustel. Siiski keskendus ta tegevus järjest rohkem TTÜ positsiooni tugevdamisele Eesti kõrgharidusmaastikul. Kaevats oli aktiivselt tegev TTÜ kui kaasaegse tehnoloogiaülikooli jaoks olulise alusdokumentatsiooni väljatöötamisel ja oli suurepäraseks moderaatoriks TTÜ juhtkonna strateegiaseminaridel.

Ülo Kaevatsi teadusfilosoofia-alased uurimused jäid kahjuks põhiliselt Nõukogude aega ja on kirjutatud vene keeles ning seoses ta väitekirjaga (kaitsitud 1981, nagu märgitud). Väitekirja *Mõttelised mudelid teadusliku teooria ku-*

¹ Eesti NSV Teaduste Akadeemia filosoofiakateeder oli loodud TA süsteemis teaduskraadi taotlejatele nn kandidaadiinimumi-eksami sooritajatele kohustusliku filosoofia õpetamiseks.

junemises ja funktsioneerimises (gnoseoloogiline analüüs) oli teadusmetodoloogias ja selle juhendajaks tookordne dotsent, teadusmetodoloogia alusepanija Eestis Lembit Valt (1934–2008). Kaevats oli — lisaks muidugi oma juhendaja ideedele mõttelistest mudelitest ja mõttelisest eksperimendist — innustunud sel ajal Nõukogude Liidus teadusfilosoofide teatud seltskonnas, sealhulgas ka Eestis edukalt arendatavast, ent n-ö ametlikus filosoofias “ketterlikuks” peetavast praktika-põhisest lähenemisviisist, mis nüüdseks on kujunenud üsna tooniandvaks teadusfilosoofias üldse. Selle suuna ühe väljapaistva arendajana oli 1970ndail aastail esile kerkinud Vjatšeslav S. Stjopin (sünd. 1934; hilisem NSVL/Venemaa Teaduste Akadeemia Filosoofia Instituudi direktor 1988–2006), kellelt oli ilmunud just teadusliku teooria kohta monograafia *Teadusliku teooria kujunemine: Füüsikateoreetiliste teadmiste geneesi ja struktuuri sisulised aspektid* (Minsk, 1976),² millest Kaevats oma väitekirjas suurel määral lähtus.³ Stjopin oli, muide, ka üks oponent väitekirja kaitsmisel Vilniuses (teine oponent oli üks allakirjutanuist — R. Vihalemm). Väitekirja kirjutamise käigus oli selle autor avaldanud 10 publikatsiooni, mille hulgas on ka filosoofiakonverentsidel esitatud ettekandeid kajastavad lühikokkuvõtted ning kolm olulist uurimuslikku artiklit (kõik vene keeles).⁴ Autori teeneks oli sel ajal juba üsna hästi läbitöötatud modelleerimisteema seostamine — just mõtteliste mudelite ja mõttelise eksperimendi aspektist — füüsikalise teooria loomise, selle struktuuri ja arendamise küsimustega, mida ei olnud enne spetsiaalselt ette võetud, aga sobis hästi kokku Stjopini praktika-põhise lähenemisviisiga. Kaevats tõstis esile juba ilmnema hakanud kriitilise suhtumise teadusliku teooria ühekülgssesse mõistmisesse hüpoteetilis-deduktiivseks. Praktika-põhise lähenemisviisi puhul sai selgesti nähtavaks mõttelise modelleerimise ja eksperimenteerimise konstruktiivne roll. Muuhulgas võimaldas see valgust heita ka tookordses tunnetu-

² See raamat on siiani aktuaalne — nagu on rõhutanud ka Ü. Kaevats oma saatesõnas R. Vihalemma raamatule *Teadusfilosoofilisest vaatepunktist* (2008), mille koostamisel ta ise osales — selle põhjal on ilmunud ka inglisekeelne versioon *Synthese Library* sarjas (V. Stjopin *Theoretical Knowledge*, Dordrecht: Springer, 2005).

³ Eestis oli ilmunud kollektiivne monograafia (koostaja R. Vihalemm, autorite hulgas ka L. Valt) *Teaduse metodoloogia* (1979), mis oli samuti paljuski praktika-põhine, sealhulgas teadusliku teooria käsitluses lähtuti suuresti Stjopinist. Ülo Kaevats (teda tookord autorite hulgas ei olnud) kirjutas raamatu kohta arvustuse, milles tõstis eriti esile käsitluse praktika-põhisust (*Looming*, 1980, lk 739–740, samuti — koos O. Podliševskiga — *Философские науки*, 1982, 181–183).

⁴ “Füüsikateooriate loogilis-matemaatiliste mudelite ehitamisest”. Kogumikus: *Метод моделирования и некоторые философские проблемы истории и методологии естествознания*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1975, lk 87–96; “Konseptuaalse ja näitliku vastastoime füüsikateoorias”. *Eesti Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused*, 1979, 28 (4), lk 334–346; “Ühest hüpoteetilis-deduktiivse teooria täiendusest”. *Tartu Ülikooli toimetised*, vihik 465. *Труды по философии XX*, 1979, lk 14–27.

se traditsioonilises käsitluses välismaailma peegeldusena raskusi tekitanud nn näitlikkuse probleemile. Kaevats pakkus välja ka uue nimetuse teadusliku teooria täiendatud mudeli jaoks — hüpoteetilis-konstruktiiiv-deduktiivne teooria.⁵

Kaevats oli aktiivselt tegev Teadusajaloo ja -filosoofia Eesti Ühenduses, esines ettekannetega konverentsidel ning avaldas töid TTEÜ kogumikus *Teaduslugu ja nüüdisaeg*;⁶ ta oli aastast 2001 ka TTEÜ juhatuse liige. Ta viimaseks pikemaks teadusfilosoofia-alaseks artikliks jäi esseistlik *Scientia est potentia*, mis ilmus meie ajakirjas *Studia Philosophica Estonica*, 2008, 1.3, lk 43–60. Kaevats oli ka *Väikese entsüklopeedia* (Tallinn, 2006) filosoofialaste lühiartiklite (400) autor ning *Haridusleksikoni* (2013, toim. Rain Mikser) koostamise töörühma kokkukutsuja ja üks autoreist. Ta sulest on ilmunud rida populaarteaduslikke ja publitsistlikke kirjutisi, arvustusi ning sotsiaal-poliitilisi käsitlusi; ta oli paljude ekspertkomisjonide ning *Riigikogu Toimetiste* ja *Haldusjuhtimise* toimetuskolleegiumi liige. Märkimist väärib ka ta koostatud kavand teadusfilosoofia õpiku kirjutamiseks magistrantidele ja doktorantidele, kelle erialaks ei ole filosoofia, pidades eriti silmas tehnika- ja sotsiaalteadusi ning vajadust anda juhtnööre teaduskeskses ühiskonnas orienteerumiseks ja teaduspõhise akadeemilise kõrghariduse omandamiseks. Kahjuks jäi see teostamata.

Mälestus Ülo Kaevatsist — filosoofist, riigimehest, heast kolleegist, kaaslasest, sõbrast — jääb meiega.

⁵ Vt ka: “Teadmise hüpoteetilis-konstruktiiiv-deduktiivne mudel” (vene k., VIII Üleliidulise konverentsi “Teaduse loogika ja metodoloogia”, Vilnius, 1982 materjalid). Kogumikus: *Структура и развитие научного знания. Системный подход к методологии науки*. Moskva, 1982, lk 92–95.

⁶ “Eriteaduslik ja filosoofiline aspekt teaduse uurimisel” (I, 1979, lk 223–229); “Teadus kultuuriosisena” (II, 1982, lk 23–30); “Teadustunnetuse ratsionaalsusest” (III, 1984, lk 113–119); “Teadusmetodoloogia osast Eesti NSV teadusloos” (kaasautor M. Rimmel, IV, 1987, lk 137–147); “Tõe mõiste 20. sajandi teadusfilosoofias” (XI, 2007, lk 137–150).